

Начин на управување со ризиците во Македонскиот Интербанкарски Платен Систем - МИПС на Народна банка на Република Македонија како системски важен платен систем

Платниот систем е инфраструктура (составена од институции, инструменти, правила, процедури, стандарди и технички средства) воспоставена за да се изврши трансфер на парични средства помеѓу учесниците за исполнување на нивните меѓусебни облигации. Нејзината техничка ефикасност ја детерминира ефикасноста на користењето на трансакционите пари во економијата и ризиците поврзани со нејзиното користење. Ефикасниот платен систем ги редуцира трошоците на размена на стоки и услуги и е незаменлив за функционирање на меѓубанкарските пазари, пазарот на пари и пазарот на капитал. Слаб и неефикасен платен систем ја намалува стабилноста и развојниот капацитет на економијата, што резултира со неефикасно користење на финансиските ресурси, неадекватна распределба на ризикот помеѓу економските агенти, загуби кај учесниците во платниот систем и губење на довербата во финансискиот систем и зголемено користење на готовина.

Македонскиот Интербанкарски Платен Систем (во понатамошниот текст: МИПС) е најбиталната компонента на финансиската и економската инфраструктура во Република Македонија. Неговото ефикасно и непречено функционирање дава клучен придонес за перформансите на Македонската националната економија. Но од друга страна како платен систем може да претставуваат канал за трансмисија на потреси од еден дел на друг дел на финансискиот односно економскиот систем и да вклучи значителна изложеност на финансиски ризици за учесниците.

Во платните системи можат да се појават и други проблеми кои може да предизвикаат негативни последици во економијата и општеството. Имено, плаќањата се процесираат низ банките или интербанкарските платни системи на дневна основа. Ако се случи некоја несреќа (злонамерен атак, природна непогода или слично) во момент кога овие плаќања треба да се порамнат, доколку процесирањето не може да продолжи може да настапат ситуации со сериозни последици. Последиците може да се резултат на неможност да се плаќаат даноци, исплата на плати па се до неможност на спроведување на трансакции со големи износи на пазарот на пари и сериозни пречки за ефикасноста на монетарната политика.

Принципите кои се употребуваат во проценувањето за сигурен и ефикасен платен систем во водењето на надгледувањето се разработени и кодифицирани во извештајот издаден од Банката за Меѓународни Порамнувања (Базични принципи за системските важни платни системи). Народна банка на Република Македонија, ги применува овие принципи како водич за сопствените надгледувачки активности. Со нивна помош Народна банка на Република Македонија се грижи за **намалување односно управување на сите видови на ризици во МИПС системот.**

Ризиците во платните системи имаат различни форми и тие вообичаено може да се категоризираат на следните видови¹:

Кредитен ризик: Ризик кога учесникот не е во можност да ја подмири вкупната обврската ниту во моментот на доспевање ниту покасно.

---

¹ Oversight of Payment Systems - November 2000 (Bank of England)

Ликвидносен ризик: Ризик кога учесникот не може да ја порамни вкупната обврска во моментот на доспевање, туку во некое понатамошно време

Операциски ризик Ризик што се јавува поради хардверски или софтверски проблеми, човечки грешки, злонамерен атак, ќе предизвика пад на системот или лошо работење, односно финансиска изложеност и можни загуби.

Правен ризик: Ризик каде неправилно толкување на законската регулатива може да ги стави платните системи или учесниците до невидени финансиски изложености и можни загуби.

Ефективното управување со финансиските ризици е суштинската компонента што го прави МИПС системот како безбеден платен систем. Во МИПС системот се користат следните адекватни инструменти за управување со ризикот:

Инструмент за управување со кредитниот ризик

МИПС системот користи дизајн на систем во кои кредитните ризици не се појавуваат (real-time gross settlement systems).

Во МИПС системот е вградена опција за кредитни лимити (билатерални или мултилатерални) за да се запре изложеноста;

Инструменти за управување со ликвидносните ризици

Во МИПС системот се користи опција за управување со плаќања во ред на чекање;

Во МИПС системот постои опција за обезбедување на интрадневни кредити кои се целосно колатерализирани;

Општи инструменти кои ги користи МИПС системот за справување со кредитниот и ликвидосниот ризик

Во МИПС системот е вграден информационер систем за поддршка на инструментите за управување со кредитните и ликвидосните ризици;

Преку МИПС системот учесниците добиваат јасни, целосни и навремени (во реално време) финансиски информации;

Преку МИПС системот се врши навремено мониторирање на учесниците;

Инструменти за управување со оперативниот ризик

Народна банка на Република Македонија може сама да предложи измени на дизајнот или операционалноста на системот или околината во која тој делува, со цел да го елиминира, редуцира или подобро да раководи со оперативниот ризик. Растечката зависност на целиот финансиски сектор, вклучувајќи го платниот систем, од информационата технологија и телекомуникациските мрежи ја зголемува изложеноста од испади на хардверот и софтверот. Народна банка на Република Македонија како последица на тоа превзема зголемен интерес на овој извор на оперативен ризик. **Во таа насока е и постапката за имплементација на резервен систем на оддалечена локација со кој се постигнува имплементација на препорака на ФСАП мисијата на Светската банка и ММФ за целосно**

усогласување со седмиот базичен принцип за системски важните платни системи за да се постигне операциона и безбедносна сигурност и можност за континуитет на МИПС системот во непредвидени случаи.

Во управувањето со оперативниот ризик Народна банка на Република Македонија инсистира на техничката сигурност, не занемарувајќи ги при тоа back-up можностите за поддршка и планови за превземање на безбедносни мерки. Народна банка на Република Македонија исто така се стреми да идентифицира вообичаени зависности, на пример, вообичаена поврзаност на одредена телекомуникациска технологија која може да создаде критична точка на паѓање на одредени компоненти на инфраструктурата на платните системи. Во таа насока е и разгледување на можноста за користење на различни провајдери на телекомуникациски услуги за потребите на платните системи со што се намалува веројатноста од ваков тип на оперативен ризик и се зголемува капацитетот на управување со оперативниот ризик воопшто.

Инструменти за управување со правниот ризик

Народна банка на Република Македонија со нејзината регулаторна моќ пропишува критериуми, упатства и одлуки. Исто така Народна банка на Република Македонија може да иницира и промени во Законската рамка што ги покрива платните системи. Во таа насока како моќен инструмент беше и основањето на Националниот совет за платни системи на Република Македонија, преку кој со координиран пристап помеѓу различни институции се покренуваат прашања за промени во Законската и подзаконската регулатива, со цел да елиминира, редуцира или подобро да се управува со правниот ризик. **Во таа насока е и усогласениот предлог за отстранување на обврската носителите на платен промет да издаваат платен инструмент на товар на туѓа сметка врз основа на гаранција, со цел усогласување со вториот и третиот базичен принцип за системски важните платни системи за да се постигне поефикасно разбирање и управување со ризикот.**

На крај може да се каже дека од аспект на управување со ризиците во платниот систем централна цел на Народна банка на Република Македонија беше да се постигне промптно финално порамнување заради минимизирање на траењето на финансиската изложеност помеѓу учесниците, посебно кога се инволвирани големи суми. Тоа беше една од главните причини за воведувањето на РТГС системот во Народна банка на Република Македонија за големите и итни плаќања познат како МИПС-Македонски Интербанкарски Платен Систем. Пред да се направат промените, порамнувањето се потпираше на нето основа врз која банките разменуваа платни пораки во текот на денот, но порамнувањето на акумулираните суми се вршеше на мултилатерална нето основа единствено на крајот од денот. Пред воведувањето на промените, не постоеа механизми преку кои можеше да се следи изложеноста која учесниците ја предизвикуваа од еден на друг. РТГС системот дозволува плаќањата помеѓу банките членови на МИПС да бидат направени во реално време преку сметките во Народна банка на Република Македонија, така да банките примаат потврда за пристигнатите плаќања во своја корист само, и единствено, ако се појави финалното порамнување, со што се постигнува централната цел за минимизација на ризиците. Друга главна цел на Народна банка на Република Македонија е да постигне истовремена размена на вредности во системите користени за порамнување на финасиските пазарни трансакции, особено онаму каде вредностите што се вклучени се големи. Примери се платните системи користени за порамнување на девизните трансакции и целосна продажба на хартиите од вредност. Целта е да се осигура дека едната страна прима вредност ако и само доколку другата страна тоа го направила. На

девизниот пазар ова е познато како плаќање против плаќање (PVP), а на пазарот на хартии од вредност како испорака против плаќање (DVP). На тој начин се минимизира изложеноста на ризик на учесниците на девизниот пазар и пазарот на хартии од вредност.